

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับพระพุทธรูปประดิษฐาน ในจระนำขุ่มที่ฐานเจดีย์เหลี่ยม เวียงกุมกาม

สฤณีพงศ์ ขุนทรง*

การบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์เหลี่ยมในวัดเจดีย์เหลี่ยมแห่งเวียงกุมกาม อ.สารภี จ.เชียงใหม่ โดยหลวงโยนการวิจิตรคหบดีชาวมอญสัญชาติพม่าเมื่อเกือบร้อยปีที่ผ่านมามีได้เปลี่ยนแปลงรายละเอียดทั้งหมดไปเป็นแบบพม่า นอกจากเปลี่ยนพระพุทธรูปซึ่งมีอยู่เดิมภายในจระนำขุ่มทั้ง 60 ขุ่มที่ประดับชั้นซ้อนทั้ง 5 ชั้นของเจดีย์ให้เป็นศิลปะพม่าแล้ว ครั้งนั้นยังได้เพิ่มขุ่มพระขนาดใหญ่ไว้กลางด้านทั้ง 4 ของเจดีย์ แต่พระพุทธรูปทั้ง 4 องค์กลับมีพุทธลักษณะแตกต่างกัน ซึ่งชวนให้ตั้งข้อสังเกตทั้งในด้านรูปแบบและความหมายของพระพุทธรูปที่สร้างเพิ่มขึ้นใหม่ด้วย

ความเป็นมาของเจดีย์เหลี่ยม

ประวัติการสร้าง

เอกสารของล้านนาหลายฉบับให้รายละเอียดเกี่ยวกับปีที่สร้างและมูลเหตุแห่งการสร้างเจดีย์เหลี่ยมหรือ “กู่คำ” ต่างกันไป แต่ทั้งหมดก็ให้ข้อมูลตรงกันว่า พญามังรายได้โปรดให้สร้างเจดีย์กู่คำขึ้นไว้ในเวียงกุมกาม เมื่อช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 19¹

* อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹ ดู รัตนปัญญาเถระ, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 284 ; *ตำนานมูลศาสนา*, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. 17 ธันวาคม 2518 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2518), หน้า 188 ; พระยาประชาภิจักรจักร (แหม่ บุนนาค), *เรียบเรียง, พงศาวดารโยนก*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, 2515), หน้า 260 ; ประเสริฐ ณ นคร, *โคลงนิราศทริภุญชัย* ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 47.

จากการศึกษาเอกสารและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ทำให้นักวิชาการเชื่อว่า เจดีย์เหลี่ยมคงสร้างขึ้นโดยพญามังรายในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 โดยถ่ายแบบมาจาก เจดีย์กู่กุดเมืองหริภุญชัยที่นำจะสร้างขึ้นก่อน² แต่เดิมเป็นเจดีย์ทรงปราสาทในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีเรือนธาตุเป็นชั้นซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปถึงส่วนยอดรวมทั้งหมด 5 ชั้น และมีจระนำชุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปทุกชั้นซ้อน ด้านละ 3 ชุ้ม รวมจำนวน 60 องค์ เช่นเดียวกับเจดีย์กู่กุด

ประวัติการบูรณปฏิสังขรณ์

ราวปี พ.ศ. 2450 คหบดีชาวมอญสัญชาติพม่า³ คือ หลวงโยนการวิจิตร (มองปันใหญ่ อุโปยคิน) ซึ่งเข้ามาค้าขายจนร่ำรวยอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ได้มีศรัทธาบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์เหลี่ยมขึ้น⁴ รวมถึงการทำนุบำรุงสร้างวัดอื่นๆ อีกหลายแห่ง ได้แก่ วัดอุปคุตพม่า วัดแสนฝาง วัดชัยมงคล ก่อนจะถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2469⁵

งานบูรณะเจดีย์เหลี่ยมครั้งนั้นทำโดยช่างชาวพม่า มีการก่อพอกฐานเดิมให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ตกแต่งลวดลายปูนปั้นประดับจระนำชุ้มตามชั้นซ้อนและเปลี่ยนพระพุทธรูปทั้งหมดภายในจระนำเดิมให้เป็นแบบพม่า⁶ และตั้งรูปสิงห์ขนาดใหญ่แบบพม่าที่มุมทั้ง 4 ของเจดีย์ด้วย (ภาพที่ 1)

² พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปวัตถุสำคัญในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2522), หน้า 8 ; สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย-ลำนา (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2538), หน้า 129.

³ มักกล่าวกันว่า หลวงโยนการวิจิตรเป็นชาวพม่า แต่นายสุมินทร์ อุโปยคิน ซึ่งเป็นหลานปู่ของหลวงโยนการวิจิตรกล่าวว่า ท่านมาจากดินแดนมอญทางตอนใต้ของประเทศพม่าในปัจจุบัน ดูใน ปรานี ศิริธร ณ พัทลุง, ผู้บุกเบิกแห่งเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2523), หน้า 34.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44 ; สายันต์ ไพรัชญาจิตร, "เรื่องโบราณคดีของพระเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกาม (กู่คำ)," ใน โบราณคดีลำนา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมพันธ์, 2540), หน้า 178.

⁵ ปรานี ศิริธร ณ พัทลุง, ผู้บุกเบิกแห่งเชียงใหม่, หน้า 43-45.

⁶ สายันต์ ไพรัชญาจิตร มีความเห็นว่า แม้พระพุทธรูปส่วนใหญ่จะถูกแปลงเป็นศิลปะพม่าหมดแล้ว แต่พระพุทธรูปในจระนำชุ้มด้านขวามือสุดของเรือนธาตุชั้นที่ 1 ด้านทิศตะวันออก ยังคงมีลักษณะบางประการแบบพระพุทธรูปศิลปะหริภุญชัย เช่น พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระขนงต่อเป็นปีกกา พระเนตรโปน พระโอษฐ์หนา เป็นต้น ดูใน สายันต์ ไพรัชญาจิตร, "เรื่องโบราณคดีของพระเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกาม (กู่คำ)," ใน โบราณคดีลำนา, หน้า 185 และ รูปที่ 11.

ในครั้งนั้นได้ก่อเพิ่มพระนำชุ่มตรงกลางด้านของส่วนฐานชั้นล่างสุด เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปประจำด้านทั้ง 4 ของเจดีย์ ทำให้เจดีย์เหลี่ยมซึ่งเดิมมีพระพุทธรูป 60 องค์ กลับมีพระพุทธรูปเพิ่มขึ้นรวม 64 องค์ โดยมีคำเล่าขานของผู้อาวุโสว่า เหตุที่สร้างอีก 4 องค์ เป็น 64 องค์ ก็เพื่อให้มีจำนวนพระพุทธรูปเท่ากับอายุของหลวงโยนการวิจิตรในปีที่มีการปฏิสังขรณ์⁷

สำหรับพระพุทธรูป 4 องค์ ที่ประดิษฐานในพระนำชุ่มประจำด้านของเจดีย์เหลี่ยมประกอบด้วย

ด้านตะวันออก - พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร แสดงปางมารวิชัย (ภาพที่ 2)

ด้านใต้ - พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร แสดงปางสมาธิ (ภาพที่ 3)

ด้านตะวันตก - พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท พระหัตถ์ขวาวางหงายอยู่บนพระชานุ พระหัตถ์ซ้ายวางพาดอยู่บนพระเพลลา (ภาพที่ 4)

ด้านเหนือ - พระพุทธรูปทรงเครื่อง แสดงปางมารวิชัย (ภาพที่ 5)

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการก่อเพิ่มชุ่มพระประจำด้านของเจดีย์เหลี่ยม

ถึงแม้จะมีคำบอกเล่าถึงการก่อชุ่มพระเพิ่มเข้าไปให้เท่ากับอายุของหลวงโยนการวิจิตร แต่ถ้ามหันมาพิจารณาในด้านรูปแบบศิลปะแล้วก็อาจจะกล่าวได้ว่า การสร้างพระนำชุ่มประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประจำทิศหรือด้านทั้ง 4 ของเจดีย์รวมไปถึงการประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ที่เสาแกนกลางของอาคารทั้งเจดีย์และเจดีย์วิหารดูเหมือนจะเป็นแบบอย่างที่ได้รับค่านิยมในงานสถาปัตยกรรมของพม่า

ตัวอย่างที่รู้จักกันดีคือ อานันทเจดีย์ เมืองพุกาม สร้างขึ้นสมัยพระเจ้ากัณยสิทธา เมื่อ พ.ศ. 1634 ที่เสาแกนกลางรองรับส่วนยอดของเจดีย์วิหารขนาดใหญ่ มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ทั้ง 4 ด้าน คือพระอดีตพุทธประจำกัณยสิทธา 4 องค์ ได้แก่ ด้านเหนือ พระกุกสันโธ ด้านตะวันออกพระโกนาคมะ ด้านใต้พระกัสสปะ และด้านตะวันตก

⁷ ประเสริฐ ณ นคร, โคลงนिरาศทริภุชชัย ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สอบกับต้นฉบับเชียงใหม่, หน้า 10.

พระศากยโคดม^๘ ลักษณะนี้ยังได้พบอีกแห่งซึ่งมีความสำคัญสูงยิ่งในวัฒนธรรมพม่า-มอญคือที่เจดีย์ชเวดากอง ซึ่งมีอาคารทรงพญาราชทู (ปราสาท) ตั้งอยู่ที่ทิศหลักทั้ง 4 ของเจดีย์ แต่ละหลังอุทิศให้กับพระอดีตพุทธ 4 องค์ในกาลปณี ด้านเหนือเป็นพระศากยโคดม ด้านตะวันออกพระกกุสันธะ ด้านใต้พระโกนาคมะ และด้านตะวันตกพระกัสสปะ^๙

รูปแบบดังกล่าวยังได้รับความนิยมสืบมาในระยะหลัง เพราะเจดีย์ทรงระฆังแบบพม่า-มอญที่สร้างในเขตภาคเหนือของไทยเมื่อไม่นานมานี้ เช่น เจดีย์วัดแสนปาง จ.เชียงใหม่ เจดีย์วัดผาอ่าง วัดต่อแพ วัดม่วยต่อ วัดแม่ลาหลวง วัดแม่ลาน้อย วัดดอยแก้วขมิ้น ซึ่งทั้งหมดอยู่ใน จ.แม่ฮ่องสอน^{๑๐} ก็ยังคงทำเสาแกนกลางหรือซุ้มพระประจำทั้ง 4 ด้านอยู่ ดังนั้น การก่อเพิ่มซุ้มพระดังกล่าวเข้าไปยังเจดีย์เก่า จึงน่าจะเกี่ยวข้องกับรูปแบบที่นิยมกันในศิลปะพม่า

หากจะลองตั้งข้อสันนิษฐานต่อไปบนพื้นฐานข้อมูลที่ว่า ชาวพม่า-มอญซึ่งมีศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างสูงยิ่งจะให้ความสำคัญอย่างมากกับเรื่องอดีตพุทธ^{๑๑} ดังนั้น พระพุทธรูปประจำด้านทั้ง 4 ของเจดีย์เหลี่ยมที่ก่อเพิ่มขึ้นใหม่นั้น อาจหมายถึงพระอดีตพุทธ 4 องค์ในกาลปณี แบบเดียวกับคติโบราณเช่นที่อาณันทเจดีย์ก็เป็นได้

^๘ G.H. Luce, *Old Burma-early Pagan*, Vol. I (New York : J.J. Augustin, 1969-1970), p. 358.

^๙ Elizabeth Moore, Hansjörg Mayer and U Win Pe, *Shwedagon : Golden Age of Myanmar* (Bangkok : River Books, 1999), p. 110-112. ในหน้า 112 กล่าวถึงกำหนดอายุว่า อาคารหลังเหนือสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 24 โดยพระเมเหลิชของพระเจ้า Tharawaddy และมีการบูรณะเรื่อยมา จนกระทั่งถูกไฟไหม้ไปใน พ.ศ. 2474 และได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2511.

^{๑๐} ดู สุมาลี ศิริวิรัตน์ และสุภาพร พรดำเนินสวัสดิ์, การสำรวจแหล่งประติมากรรม เล่ม 2 (ภาคเหนือตอนบน) (กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2537), หน้า 239-240, 246-262, 266.

^{๑๑} นอกจากที่อาณันทเจดีย์แล้ว ภายในศาสนสถานในเมืองพุกามยังมีจิตรกรรมภาพพระอดีตพุทธเขียนอยู่อย่างมากมาย เช่นที่วิหารปะยะตองสุ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ดูใน สันติ เล็กสุขุม, "เจดีย์ทุกแห่งหนในพุกาม," ใน *เที่ยววงเจดีย์ที่พม่าประเทศ : ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), หน้า 157. แม้กระทั่งเมื่อไม่นานมานี้ที่เมืองพุกามก็ยังคงมีการสร้างอาคารชื่อ Hpaya-ko-hsu สำหรับประดิษฐานรูปพระอดีตพุทธ 9 องค์ตั้งแต่พระติสสะ-พระศากยโคดมโดยเฉพาะด้วย ดูใน Pierre Pichard, *Inventory of monument at Pagan*, Vol. I (Paris : UNESCO, 1992-1995), p. 312.

อย่างไรก็ตาม เราไม่มีเอกสารการสร้างโดยเฉพาะจารึกที่ฐานของพระพุทธรูปทั้ง 4 องค์ที่ระบุว่า หลวงโยนการวิจิตรมีความประสงค์ให้เป็นเช่นนั้น และการปฏิสังขรณ์ก็กระทำเมื่อเกือบร้อยปีที่ผ่านมาเอง ดังนั้น อาจไม่ได้มีความเชื่อเรื่องพระอดีตพุทธแบบเดิมแล้วก็เป็นได้ จึงน่าจะเหมาะสมกว่าหากกล่าวเพียงว่า การก่อเพิ่มชุ้มพระประจำด้านทั้ง 4 ของเจดีย์กู่คำ น่าจะเกี่ยวข้องกับรูปแบบที่นิยมกันในศิลปะพม่า

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับพระพุทธรูปในจระนำชุ้มประจำด้านของเจดีย์เหลี่ยม

พระพุทธรูปในจระนำชุ้มประจำด้านตะวันออก และด้านใต้

ความแตกต่างของพระพุทธรูป 2 องค์นี้มีเพียงการแสดงปางหรือมุทรา คือ องค์ด้านตะวันออกแสดงปางมารวิชัย ส่วนองค์ด้านใต้แสดงปางสมาธิ ส่วนพุทธลักษณะอื่น ๆ นั้นคล้ายกันคือ เป็นพระพุทธรูปในศิลปะพม่าสมัยหลังอย่างแท้จริง ทั้งลักษณะพระพักตร์ การมีขอบไรพระศกเป็นแผ่นใหญ่ การครองจีวรที่มีริ้วผ้าเหมือนจริง ทรงประทับนั่งขัดสมาธิเพชร

ทั้งหมดนี้คือรูปแบบของพระพุทธรูปแบบมณฑลเลย ซึ่งนิยมสร้างกันมาตั้งแต่ที่มณฑลเลยเป็นเมืองหลวงของประเทศพม่าคือเมื่อเกือบ 150 ปีที่ผ่านมา และยังคงนิยมสืบมาจนถึงปัจจุบัน¹² (ภาพที่ 6) แต่น่าสังเกตว่าพระพุทธรูปที่อยู่ในชุ้มทิศใต้ของเจดีย์กู่คำจะมีพระรัศมีรูปเปลวขนาดค่อนข้างใหญ่¹³ ซึ่งไม่เป็นที่นิยมกันในพระพุทธรูปแบบมณฑลเลยที่สร้างในประเทศพม่า ดังนั้น ช่างพม่าที่ปฏิสังขรณ์เจดีย์เหลี่ยมอาจจะนำเอารูปแบบของรัศมีเปลวที่นิยมกันในศิลปะไทยมาผสมผสานกับลักษณะของพม่าด้วยกันก็เป็นได้

¹² ดูภาพพระพุทธรูปพม่าแบบมณฑลเลย และรายละเอียดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของพระพุทธรูปศิลปะในประเทศพม่าทั้งหมดได้ใน Sylvia Fraser-Lu, "Buddha Images from Burma Part I-III," *Arts of Asia* 11, 1-3 (January -June, 1981) : p. 72-82, 62-72, 129-136.

¹³ พระพุทธรูปปางมารวิชัยในจระนำชุ้มด้านตะวันออก ส่วนของรัศมีได้หักหายไป แต่ก็สันนิษฐานว่า ครั้งหนึ่งคงจะเคยมีรัศมีรูปเปลวประดับอยู่เช่นเดียวกัน.

พระพุทธรูปในจระนำชุ่มประจำด้านตะวันตก

สำหรับพระพุทธรูปในจระนำชุ่มประจำด้านตะวันตก ซึ่งอยู่ในอิริยาบถประทับนั่ง ห้อยพระบาทนั้น รูปแบบทั้งหมดก็คล้ายกับพระพุทธรูป 2 องค์ข้างต้น คือ เป็นศิลปะพม่าแบบมณฑลเลย อย่างไรก็ดี สิ่งที่ควรนำมาตั้งข้อสังเกตได้แก่อิริยาบถที่ทรงประทับนั่งห้อยพระบาท

หากไม่นับรวมพระพุทธรูปในศิลปะทริภุญชัยที่มีมาก่อนศิลปะล้านนาแล้ว ดูเหมือนว่า พระพุทธรูปในศิลปะล้านนาที่สร้างขึ้นอย่างน้อยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา จะไม่มีตัวอย่างของพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท เพราะศิลปะล้านนานิยมสร้างพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิ ทั้งแบบขัดสมาธิเพชรและขัดสมาธิราบ¹⁴ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรูปในจระนำชุ่มประจำด้านตะวันตกของเจดีย์เหลี่ยม จึงอาจเป็นตัวอย่างแรกของพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทที่พบในเขตภาคเหนือของไทยก็เป็นได้

อย่างไรก็ดี จากการขาดแคลนข้อมูลจึงไม่อาจทำให้เราทราบได้ว่า เหตุใดจะต้องประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทในจระนำชุ่มประจำด้านตะวันตก และมีความหมายทางประติมานวิทยาอื่นใดแฝงอยู่หรือไม่ (เช่นอาจเกี่ยวข้องกับปางทรมานช้างนาพาติริที่นิยมใช้กับพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท แต่ก็ไม่พบประติมากรรมอื่นใดประกอบอยู่ให้สามารถตีความได้เช่นนั้นเลย) อย่างน้อยที่สุดก็อาจกล่าวได้แต่เพียงว่า พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทที่เจดีย์เหลี่ยม ดูจะมีความสำคัญในฐานะของการเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะใหม่ๆ ในด้านอิริยาบถของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในภาคเหนือของไทย ซึ่งนำศึกษาต่อไปว่าเกี่ยวข้องกับแหล่งบันดาลใจภายนอกทั้งจากประเทศพม่าหรือกรุงเทพมหานครหรือไม่

พระพุทธรูปในจระนำชุ่มประจำด้านเหนือ

การที่พระพุทธรูปในจระนำชุ่มประจำด้านเหนือของเจดีย์เหลี่ยมเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง จึงทำให้มีลักษณะพิเศษอย่างแท้จริง เพราะแตกต่างจากพระพุทธรูปที่

¹⁴ ดูรูปใน Sakchai Saisingha, "Les statues du Buddha de l'école du Lân Nâ : réflexions sur les influences reçues du XIIIe au XVIIIe siècle," Vol. II (Catalogue), Thèse pour obtenir le grade Docteur de l'université Paris IV (Discipline : Archéologie et Histoire de l'art, 1999).

เหลืออีก 3 องค์ซึ่งสร้างขึ้นในคราวเดียวกัน พระพุทธรูปองค์นี้ทรงประทับนั่งขัดสมาธิเพชร แสดงปางมารวิชัย ครองจีวรห่มเฉียง ซึ่งมีริ้วผ้าเหมือนจริง พร้อมกันนี้ก็ทรงสวมกรองศอ พาทูรัด ทองพระกร และมงกุฎด้วย

ถึงแม้จะมีข้อสันนิษฐานมากมายเกี่ยวกับพระพุทธรูปทรงเครื่อง เช่น อาจเป็นตัวแทนของสัมโภคกายคือกายทิพย์ที่เห็นได้เพียงพระโพธิสัตว์¹⁵ หรืออาจเป็นรูปของพระอาทิตย์เจ้า¹⁶ ซึ่งเป็นความเชื่อของพุทธศาสนิกชนมหายาน หรือบางท่านเสนอว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องอาจสื่อความว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีฐานะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิหรือผู้ยิ่งใหญ่สูงสุดในทางธรรมะ¹⁷ รวมถึงอาจเป็นรูปของพระศรีอารยเมตไตรยอนาคตพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้เป็นองค์ที่ 5 ในภัทรกัลป์¹⁸ ซึ่งความเชื่ออย่างหลังทั้ง 2 ประการนับถือกันทั้งในพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

หากแต่ในสังคมของชาวพม่า-มอญเป็นที่รับรู้กันว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องคือรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแปลงพระองค์เป็นพระเจ้าราชาธิราชเพื่อปราบท้าวมหาชมพูบดี¹⁹ ดังนั้น ในประเทศพม่าจึงเรียกพระพุทธรูปทรงเครื่องของตน ซึ่งนิยมสร้างกันทั่วไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า “ชมพูบดี”²⁰ (ภาพที่ 7) ความเชื่อนี้ก็คล้ายๆ

¹⁵ Jean Boisselier, “A Refutation of the theory of Paul Mus on the image of the Crowned Buddha,” *SPAFA Digest* Vol. 8, 2 (1987) : p. 22-25. quoted from Paul Mus, “Le Bouddha pare, son origine Indienne, Çakyamunidans le Mahâyânisme moyen,” *BEFEO* Tome. XXVIII (1928) : p. 153-278.

¹⁶ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระพุทธเจดีย์* (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2518), หน้า 76.

¹⁷ Boisselier, “A Refutation of the theory of Paul Mus on the image of the Crowned Buddha,” *SPAFA Digest* : p. 25-28.

¹⁸ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, “เรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่อง,” ใน *เรื่องโบราณคดี* (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ 47, 2503), หน้า 348.

¹⁹ ดูเนื้อเรื่องอย่างย่อของชมพูบดีสูตรได้ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 351-353.

²⁰ Luce, *Old Burma-early Pagan*, Vol. I, p. 184 ; Otto Karow, *Burmese Buddhist Sculpture : The Johan Möger Collection* (Bangkok : White Lotus, 1991), p. 2-3 and fig. 41-57. ชาวพม่าออกเสียงว่า “Zabupati” ส่วนชาวมอญเรียกว่า “kyä nimit” หรือ “kyä näymit”

กับชาวล้านนาในอดีต ดังจะเห็นได้จากประติมากรรมสำริดที่อาจสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นรูปของท้าวมหาชมพูบุดีอยู่ในท่าพนมมือ สวมเครื่องประดับมากมาย และที่ฐานมีจารึกอักษรธรรมล้านนาความว่า “พระมหาชมพูเจ้าอันนี้ ได้สร้างไว้ค้ำศาสนาแล”²¹ (ภาพที่ 8)

ถ้าหากพระพุทธรูปทรงเครื่องในจระนำชุ่มประจำด้านเหนือของเจดีย์เหลี่ยมจะมีความหมายบางประการแฝงอยู่ด้วยแล้ว ข้อสันนิษฐานที่น่าจะมีความเป็นไปได้มากที่สุดก็คือ อาจเป็นรูปของพระเจ้าราชาธิราชในตอนที่ยังทรงปราบท้าวมหาชมพู หรือเรียกว่าง่าย ๆ ตามแบบพม่าว่าชมพูบดี แต่การที่เราไม่มีเอกสารใดๆ มาช่วยในการพิจารณา รวมถึงระยะเวลาในการสร้างเมื่อเกือบร้อยปีที่ผ่านมานี้เอง ก็อาจทำให้ความเชื่อดังกล่าวเลื่อนหายไปจากความรู้สึกของผู้สร้างแล้ว เพราะก็มีความเป็นไปได้ว่าผู้สร้างคือหลวงโยนการวิจิตร อาจมีความประสงค์เพียงแต่จะสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง โดยไม่ได้คำนึงถึงคติความเชื่อที่มีมาเก่าก่อนว่าหมายถึงพระชมพูบดีก็เป็นได้

ส่งท้าย

การปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกามได้สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าของหลวงโยนการวิจิตร การกระทำดังกล่าวซึ่งสมควรได้รับ

ในรัฐฉานของพม่าเรียกว่า “P’ra hang K’öng” ดูใน Jean Perrin, “A propos d’un Buddha date du pays môn,” in *Essays offered to G. H. Luce by his colleagues and friends in honour of his 75th birthday* (Switzerland : Artibus Asiae.Publishers-Ascona, 1966) : p. 150.

²¹ A.B. Griswold, “The Conversion of Jambupati,” *Artibus Asiae* Vol. XXIV, 3-4 (1961) : p. 295-298. เกี่ยวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะล้านนาดูใน Saisingha, “Les statues du Buddha de l’école du Lân Nâ : réflexions sur les influences reçues du XIIIe au XVIIIe siècle,” Vol. I (Texte), p. 134-141. อนึ่ง พระพุทธรูปทรงเครื่องบางองค์ในศิลปะอยุธยา ก็หมายถึงพระเจ้าราชาธิราชด้วย ดูใน Subhadradis Diskul, “A Dated Crowned Buddha Image from Thailand,” *Artibus Asiae* Vol. XXIV, 3-4 (1961) : p. 409-416. แต่การพิจารณาความหมายของพระพุทธรูปทรงเครื่องก็ควรจะทำไปเฉพาะกรณีคือวิเคราะห้แต่ละองค์ เพราะอาจจะมี ความหมายแตกต่างกันไปได้

การยกย่องสรรเสริญนั้น นอกจากจะช่วยค้ำจุนพระพุทธรูปให้ดำรงอยู่สืบไป ภายหน้าแล้ว อย่างน้อยก็ก่อให้เกิดประเด็นสำหรับการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้อย่าง

ข้อคิดเห็นข้างต้นคงจะเตือนใจได้ทางหนึ่งว่า เมื่อสังคม (โดยเฉพาะสังคมไทยในปัจจุบัน) ได้ล่วงเข้าสู่สมัยใหม่มากเพียงใด คติเก่าแก่ทางศาสนาก็จะยิ่งเลือนหายไป การศึกษาตีความทางประติมานวิทยาจึงควรคำนึงถึงเงื่อนไขต่างๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ อันจะทำให้ข้อสันนิษฐานทั้งหมดที่ได้จากการศึกษามีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2518.

ตำนานมูลศาสนา. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. 17 ธันวาคม 2518. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2518.
เที่ยววงเจดีย์ที่พม่าประเทศ : ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.

บริษัทบุรุษภัณฑ์, หลวง. เรื่องโบราณคดี. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ 47, 2503.
ประเสริฐ ณ นคร. โคลงนิราศทริภุญชัย ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สอบกับต้นฉบับเชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516.
ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. คุ้มกบเข็กแห่งเชียงใหม่. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2523.

พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). เรียบเรียง. พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2515.

พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540.

พิริยะ ไกรฤกษ์. ศิลปวัตถุสำคัญในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทริภุญไชย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2522.

สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะภาคเหนือ : ทริภุญชัย-ล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2538.

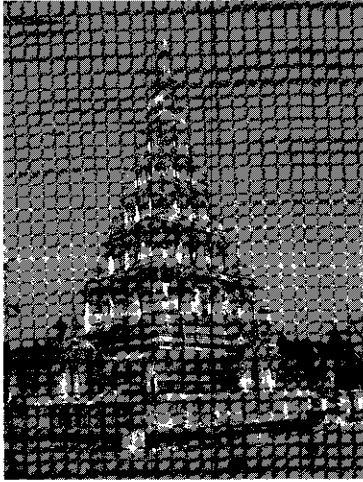
- สายันต์ ไพเราะญจิตร. บรรณาธิการ. **โบราณคดีล้านนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สมาพันธ์, 2540.
- สุมาลี ศิริรัตน์ และสุภาพร พรดำเนินสวัสดิ์. **การสำรวจแหล่งประติมากรรม เล่ม 2
(ภาคเหนือตอนบน)**. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2537.
- Boisselier, Jean. "A Refutation of the theory of Paul Mus on the image of the
Crowned Buddha." **SPAFA Digest** Vol. 8, 2 (1987) : p. 22-28.
- Diskul, Subhadradis. "A Dated Crowned Buddha Image from Thailand." **Artibus
Asiae** Vol. XXIV, 3-4 (1961) : p. 409-416.
- Fraser-Lu, Sylvia. "Buddha Images from Burma Part I-III." **Arts of Asia** 11,
1-3 (January-June, 1981) : p. 72-82, 62-72, 129-136.
- Griswold, A.B. "The Conversion of Jambupati." **Artibus Asiae** Vol. XXIV, 3-4
(1961) : p. 295-298.
- Karow, Otto. **Burmese Buddhist Sculpture : The Johan Möger Collection**.
Bangkok : White Lotus, 1991.
- Moore, Elizabeth. Hansjörg Mayer and U Win Pe. **Shwedagon : Golden Age of
Myanmar**. Bangkok : River Books, 1999.
- Essays offered to G.H. Luce by his colleagues and friends in honour of
his 75th birthday**. Switzerland : Artibus Asiae.Publishers-Ascona,
1966 : p. 149-155.
- Pichard, Pierre. **Inventory of monument at Pagan**. Vol. I. Paris : UNESCO,
1992-1995.
- Saisingha, Sakchai. "Les statues du Buddha de l'école du Lân Nâ : réflexions sur
les influences reçues du XIIIe au XVIIIe siècle." Thèse pour obtenir le
grade Docteur de l'université Paris IV. Discipline : Archaéologie et
Histoire de l'art, 1999.

ที่มาของรูปประกอบ

ภาพที่ 1-5 นายสถิตย์พงศ์ ชุนทรง

ภาพที่ 6-7 Fraser-Lu, Sylvia. "Buddha Images from Burma Part I-III." *Arts of Asia* 11, 1 (January -February, 1981) : p. 80-81.

ภาพที่ 8 Griswold, A.B. "The Conversion of Jambupati." *Artibus Asiae* Vol. XXIV, 3-4 (1961) : fig. 1.

ภาพที่ 1 เจดีย์เหลี่ยม
วัดเจดีย์เหลี่ยม อ.สารภี จ.เชียงใหม่

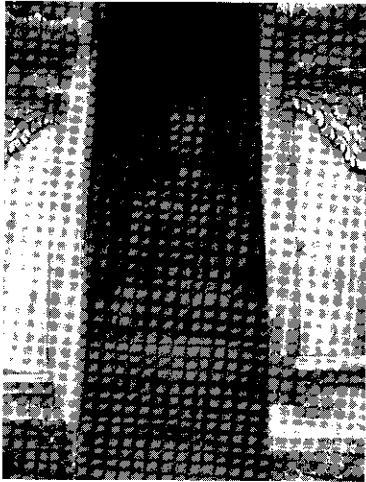
ภาพที่ 2 พระพุทธรูปปางมารวิชัย
ในจระนำชุ้มประจำด้านตะวันออก
ของเจดีย์เหลี่ยม

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปปางสมาธิ
ในจระนำชุ้มประจำด้านใต้
ของเจดีย์เหลี่ยม

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปประทับนั่งห้อย
พระบาท ในจระนำชุ้มประจำด้าน
ตะวันตกของเจดีย์เหลี่ยม

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ในจระนำ
ขุ่มประจำด้านเหนือของเจดีย์เหลี่ยม

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปศิลปะปะพม่า
แบบมัททเลย์ อยู่ที่เจดีย์ Botataung
เมืองย่างกุ้ง สร้างในพุทธศตวรรษที่ 25

ภาพที่ 7 พระพุทธรูปทรงเครื่อง
“พระชมพูบดี” ศิลปะปะพม่า จากเมือง
Yinmarpin สร้างในพุทธศตวรรษที่ 25

ภาพที่ 8 พระมหาชมพู มีจารึกที่ฐาน
“พระมหาชมพูเจ้าอันนี้ได้สร้างไว้คำ
ศาสนาแล” ศิลปะล้านนา ราวพุทธ
ศตวรรษที่ 21

บทคัดย่อ

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับพระพุทธรูปประดิษฐาน ในจระนำชุ่มที่ฐานเจดีย์เหลี่ยม เวียงกุมกาม

เจดีย์เหลี่ยมแห่งเวียงกุมกาม จ.เชียงใหม่ ซึ่งเชื่อว่าสร้างขึ้นโดยพญามังราย เมื่อช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 19 ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่โดยหลวงโยนการวิจิตร คหบดีชาวมอญสัญชาติพม่าเมื่อเกือบร้อยปีที่ผ่านมา ในครั้งนั้นได้เปลี่ยนแปลงรายละเอียดดั้งเดิมทั้งหมดของเจดีย์ไปเป็นแบบพม่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้เพิ่มจระนำชุ่มประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ไว้กลางด้านทั้ง 4 ของฐานเจดีย์ และพระพุทธรูปทั้ง 4 องค์ยังมีพุทธลักษณะแตกต่างกันอีกด้วย บทความนี้จึงได้อธิบายและสันนิษฐานถึงรูปแบบศิลปะและความหมายของพระพุทธรูปแต่ละองค์ที่สร้างขึ้นใหม่นั้น

Abstract

Notes on the Buddha Images under Niches at the Base of Chedi Liem, Wieng Kum-Kam

Chedi Liem, at Wieng Kum-Kam, Chiang Mai, would have been built by King Mang Rai in the first half of the 14th century A.D. 100 years ago, Luang Yónakāmwijitra, a Burmese merchant restored and changed all of the former ornaments into a Burmese style. The most important aspect of that restoration maybe the addition of 4 large niches at the middle of the chedi's base. However, the 4 Buddha images under each niche had different styles and iconographies, so the author will describe this interesting evidence in this article.